

mindig lelki eredetű. Bemutat gyógyíthatatlan kínokban szenvedő embereket is: a süketnéma fiút, akinek életre szóló örökös magányát melegszívű munkatársa sem tudja oszlatni (*Magány*), a béna bokszolót, aki hosszú hitegetés után megkapja sorsának utolsó lehetőségét, a mankót (*Aranyszoba*).

Ezek az írások az emberi élet tragikus elemeit, megoldhatatlan konfliktusait a lázadás, néha a kilátástalan lázadás örök igényével együtt ábrázolják, a tragédiát többnyire éppen az jelenti a hősök számára, hogy előre tudható lázadásuk kilátástalansága.

Más írásaiban az irodalmunkban egyre inkább szaporodó „törtgerincű hősökkel” találkozunk. A félreállított, nyugdíjas nyomozó (*Póketető*) képtelen megérteni a mai társadalmat, mindenkit gyűlöl, s váltig úgy bizonyítja a maga igazát, hogy félrevonul a világtól, csak a pókok etetésében leli örömét, szimbólumként értelmezve-élvezve a pókok és a behálózott legyek küzdelmét. A mai élet friss légkörével magányába betörő unokái elsöprik ugyan a hálót, de a hős szíve gúzsba kötve marad, sorsa továbbra is a makiacs magány. A kötet kisregénye, a *Kettévált mennyezet* mérnök hőse is törtgerincű ember. Felesége megcsalja és elhagyja, őt vidékre helyezik, gyermekei elvadulva élnek a pesti lakásban, s egy

fiatal lány kitartó, önfeláldozó szerelme sem tudja megváltani a maga görcsös akaratának széthulló világából.

Vészi novelláiban néha olyan megoldást választ, ami a modern irodalmunkban gyakori eszköz manapság: a végletekig feszült állapotban levő hősök a szorult, kiélezett helyzetben látszatcselekvésben, logikátlan fordulattal fejtik ki dühüket az élet vagy a helyzet szorítása ellen. Az *Egy ember becsülete* c. novellában pl. a maga igazát védő ember végső elkeseredésében ragasztóval keni be üres szavaktól kongó igazgatója száját, vagy a *Harmadik emelet jobbra* c. írásban a fiatalember váratlan cselekedettel vet véget szerelmi kapcsolatának: szemébe mondja a felszarvazott férjnek az igazságot. Mindezek a ma divatos, néhol indokolatlanul is alkalmazott megoldások, elemek azonban szervesen illeszkednek Vészi írásaiban, az író által teremtett sűrű atmoszféra magyarázza e művészi megoldás létjogosultságát. Ezekkel a groteszk felé hajló motívumokkal — s különösen a kisregényben a szinte már szatirikus felhangokat hallató megoldással — teljes Vészi egyéni világa. A reális alaphelyzetet az életsors szorításában groteszkebb, firappánsabb megoldásokkal motiválja, s ezek a megoldások nem csökkentik az írások művészi hitelét. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

BÁNYAI MIKLÓS

BOR AMBRUS: ŰVEGSZEKRÉNY

„Négy év alatt írt novelláim java az *Űvegszékény*” — írja Bor Ambrus új novellás kötetéről. Élményanyag és témák időrendje (1931—1965) szerint egy emberöltő antológiájára emlékeztet, de mert magam írtam, 1961—1965 között, azt hiszem, nem olyan heterogén az anyag, mint az antológiaké.” Pontos önjellemzés: tizenhét elbeszélés harminc év élményanyagából, stílusuk, szemléletük egységes. Bor Ambrus aránylag későn kezdett írni, mielőtt íróvá lett, sokat, sokfélét élt át, lényeges pillanatok, döntő éveket. Legsajátabb élményei a fasizmus összeomlásának hónapjaiból és a személyi kultusz éveiből származnak.

A novella egyik kasszikus lehetősége: egyetlen egylényegű eseménysor bontakozik ki drámai gyorsasággal; a lényeg, a mondanivaló a csattanó hordozza, az utolsó pillanat világít vissza a történet egészére, itt villan fel az elbeszélés mondanivalója. Bor vonzódik ehhez a módszerhez, és élményei kínálják a drámai szituációkat. Nem a hangos robbanás-

kat keresi; hanem a rejtetteket, a nemis-történt-semmi drámákat, amelyek, mint a borotva vágta mély seb, csak utólag fájnak. A sűrített pillanatokban rajzolódik elénk a figurák kontúrja, első-sorban erkölcsi minőségükre derül fény. Nem arról van szó, hogy valamiféle próbát kell kiállniuk, hanem az a kérdés, milyen érzékenyen reagálnak egy adott szituációra. Felhorkannak-e a megaláztatástól; engedelmessékednek-e az ostobaságnak, gonoszságnak, vagy legalább belsőleg ellenállnak? Nyújtják-e a kezüket a haragosnak, ha a régi ellentétben túllépett az idő? Érzik-e, mit mond a pillanat, mi a jelentősége a gesztusnak, mit élt át, mit igényel a másik ember?

Az egyik elbeszélésben 1945. március végén egy Németországba hajszolt század parancsnoka előléptetést ígér egy katonának és tiszti vizsgát rendez — a katona belelendül az eszeveszett szellemi tornába. A másikban az állomástönök és a térmester — régi barátok, rokonok — a feszített tervek korszakában egymás-

ellen heccelik magukat, és szégyenletesen, a nyílt színen összeverekcsenek. Mindkét történet erkölcsi bukás, etikai rövidzárlat; más történetek viszont az izzásig hevülők, de nem olvadók ellenállást példázzák; „...életük irányának változása morális magatartásuk éberségén vagy torzulásán múlik” — írja hőseiről az író.

Veszélye is van ennek a módszernek. Ha a drámai robbanásokat a hősök erkölcsi érzékenységükkel élik át, féltő, hogy az író kénytelen morálisan túlértékenny alakokat teremteni, akik ha el is buknaik, fogékonyan érzékelik a szégyent, és büntudatuk évtizedek múltán is éiletre kelhet. A másik veszély az elsőből következik. Vannak novellabeli tettek, amelyek egy okos ítéletű, racionálisan becsületes, abszolút személyiség tisztá emberi cselekedeteivel szembeesítve leplezik le korcs voltukat. De él-e ez a tisztá személyiség a torzult hősökben, létezik-e egyáltalában a történelmi szituáción, hamis tudaton és indulatokon túl ez az erkölcsi érzék a mai („1961—1965 között”) elképzeléseken kívül is? Bornál egy beteg, elhűlyült ezredes mánikusan gyűjti a gyógyszereket: ezzel az örülettel bünteti a lelki furdalás, mert az első világháborúban felrobbantott egy gyógyszerraktárt. Valóságos emberi lehetőség ez, sajátos eset, vagy éppen tisztán irodalmi bűn és bűnhődés, méghozzá romantikus-szimbolista módon?

Ezek a kérdések nem is Bor Anbrust érintik elsősorban, érvényesek minden etikai ihletű irodalomra, azokra az írókra, akik gyakran képzelik a maguk érzékeny írószemélyiségét más időben, más körülmények között élő átlagember helyébe. Bor legtöbbször szerencsésen kerül el a módszer veszélyeit. Közél van a napi élethez, alakjai is mindennapi emberek, és ez megóvjá attól, hogy túl magasztosítsa hőseit. A miniatűr drámák alakjai talán világosabb képletűek, mint az emberek a bonyodalmas életben, de a maguk közegében hitelesek. Hitelesíti őket a gondos irodalmi megformálás.

Sosem kerülnek szét az időben elbeszé-

lései, majdnem valamennyi hely-idő egy-ségben játszódik. Az önként vállalt forma tömörséget kíván, elmarad minden hosszás leírás, epikus csillogás. A múlt: és a környezet reflexiókban jelentkezik. Némabeszédekben vagy szóváltásokban. Milyen remek a dramaturgiája például a *Szekér a dombtetőn* c. novellának! 1944. október 16-án játszódik, három szereplője van: egy nyilas tiszt, egy szökött baka és egy kés. Először kenyeret szelnek ezzel a késsel, aztán, ahogy feszül a dráma, beszédtemává válik (a baka egy orosz paraszttól vette el most, amikor az oroszok az ő falujához közelednek, tolvajnak érzi magát). Végül gyilkoló szerszám lesz, a katona kezében villan, leszúrja vele a tisztet, mielőtt az átadhatná a németeknek. Milyen tragikussá válik az egész történet a drámai befejezéstől a kötet egyik legjobb novellájában! (*Beszélő*)

A szigorú szerkezet igényes. Nem tűri a henye konfliktust, az élmény nélküli drámát. Bor publicista, a társadalmi szinten zajló vitákhoz (népesedési vita, vidéken-élni vita) erőteljes indulattal szól hozzá. Néhány novellája mintha mellékterméke lenne ennek a publicisztikai munkának: túlon túl aktuálisak, hőseik magatartásformák megtestesítői, konfliktusuk emberek nélkül is megmaradna. A cselekmény dráma, jól megírva, csak az érdekesség vész el. A számító-karrierista férfi, aki nem engedi a feleségét szülni, a jól kereső főmérnök, aki finoman kitessékeli szüleit a lakásból, az ész nélkül Pestre költöző falusi ebben a formában újságlapokon született társadalmi típus. Az ilyen elbeszélés csak dramatizált publicisztika.

A kritikus ítélet vagy kérdez, Bor tömören ír, és még az aránylag jelentéktelen történetből is izgalmas konfliktust épít. Nem ábrázoló elsősorban, nem atmoszférát, hanem szituációt teremt, cselekményt bonyolít, összecsapást élez. Nem tanács, csak kérdés: miért nem ír drámát? (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.*)

KÖSZEG FERENC

RÁKOSY GERGELY: MONDOK MÁST...

Rákósy Gergely nem tartozik a pályakezdők közé. Elbeszéléseivel az utóbbi időben mind gyakrabban találkozhatunk a folyóiratokban; 1963-ban gyermekkönyvvel (*A csodálatos trombita*), 1965-ben kisregénnyel (*Az óriástök*, Új Írás 1965-ben 7—8 sz.) jelentkezett Így — noha első kötete — a *Mondok mást...*

már összefoglalás is: egybegyűjti és föl-nagyítja Rákósy művészetének sajátos vonásait.

A kötet olvastán első benyomásunk az egyhangú háttér. A környezet változása csak látszólagos — néha fővárosi társbérlet (*Ragály*), néha vidéki szücséglakás (*Összkomfortos történet*), néha